

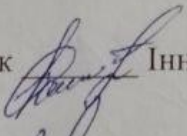
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Центр післядипломної освіти та заочного (дистанційного) навчання
Кафедра соціальної філософії та управління

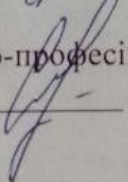
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Удосконалення системи управління місцевими фінансовими ресурсами»

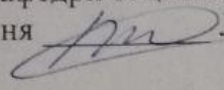
Здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня,
II курсу, групи МПАз-21-1,
спеціальності (281 «Публічне управління та адміністрування»),
освітньо-професійна програма («Регіональне управління та самоврядування»)

_____ Олександра Михайловича БІРУКА

Науковий керівник Інна Григорівна КАНЦУР, к.е.н., доцент

Керівник освітньо-професійної
програми Ірина Іванівна САМОЙЛОВА, к.н.держ.упр., доцент

Допущено до захисту за рішенням кафедри соціальної філософії та управління
протокол від «27» 01 2023 № 108

Завідувач кафедри соціальної філософії
та управління Леонід Васильович ЧУПРІЙ, д.політ.н., доцент

Ірпінь – 2023

Регистрація № 11 30.01.2023
(дата)

[Signature]
(підпис відповідальної особи)

Результати перевірки _____
(до захисту, на доопрацювання)

25.01.23
(дата)

[Signature]
(підпис)

Результат захисту

445 4/добре
(оцінка)

01.02.23
(дата)

(підпис)

Голова комісії:

[Signature]
(підпис)

А. А. Варшавська
(ініціали, прізвище)

Члени комісії:

[Signature]
(підпис)

І. І. Самоїлова
(ініціали, прізвище)

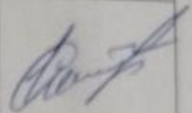
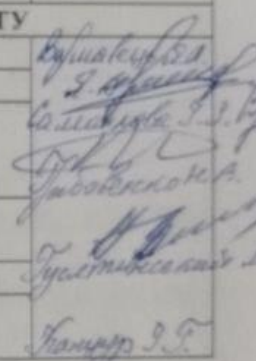
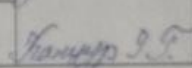
[Signature]
(підпис)

Я. В. Грябовенко
(ініціали, прізвище)

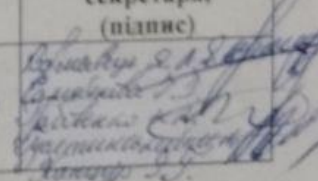
[Signature]
(підпис)

М. В. Гузєнський
(ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	21		
2. Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	8		
3. Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	3		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	37		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	9		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	23		
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10			
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	37		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	74		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
74	C	4	01.02.23	

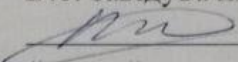
Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	3 (задовільно)
60-69	D	
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

Центр післядипломної освіти та заочного (дистанційного) навчання
 Кафедра соціальної філософії та управління
 Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
 Освітньо-професійна програма «Регіональне управління та самоврядування»

Затверджую

В.о. завідувача кафедри

 Н.В. Грабовенко
 «___» _____ 2021 р.

**Завдання на кваліфікаційну роботу
 здобувачу вищої освіти
 Олександру Михайловичу БІРУКУ**

- Тема кваліфікаційної роботи «Удосконалення системи управління місцевими фінансовими ресурсами»
 Затверджена наказом в.о. ректора від « 31 » 12 2021 № 142
- Строк здачі закінченої роботи 25.01.2023
- Цільова установка – _____
 Метою кваліфікаційної роботи є _ визначення системи управління формування фінансових ресурсів місцевих органів управління в Україні та напрямів їх покращення _____
 Об'єктом дослідження є _ процес управління місцевими фінансовими ресурсами _____
 Предметом дослідження є _ теоретичні та прикладні аспекти формування місцевих фінансових ресурсів _____
 База досліджень виконавчий комітет Ірпінської міської ради Бучанського району Київської області
- Вихідні дані до роботи: законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; звіти Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України; матеріали Держкомстату України, монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних економістів; економічна література; періодичні видання, публікації українських і зарубіжних учених з питань формування місцевих бюджетів в Україні та закордоном.
- Перелік графічного матеріалу: Рис. 2.2. Динаміка частки доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України у 2019-2021 рр.; Рис. 2.8. Порівняльний аналіз податкових надходжень за 9 місяців 2021 та 9 місяців 2022 років; Таблиця 3.1. Особливості використання коштів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах; Рис. 1. 1. Домінанти соціально-економічного призначення фінансів територіальних громад; Рис. 1. 2. Етапи реалізації реформи децентралізації влади в Україні; Рис. 1.3. Ключові зміни в нормах бюджетного законодавства запроваджені в умовах воєнного стану; Рис. 2.1. Схема бюджетної системи України; Таблиця 2.1. Кількість місцевих бюджетів станом на 01.01.2022 р.; Рис. 2.3. Структура доходів місцевих бюджетів України; Таблиця 2.2. Динаміка складу доходів місцевих бюджетів України в 2019-2021 рр., млн грн.; Рис. 2.6. Структура бюджету Ірпінської міської територіальної громади 9 місяців 2021-2022 рр.; Рис.2.7. Структура доходів загального фонду Ірпінської міської територіальної громади за 9 місяців 2021 -2022

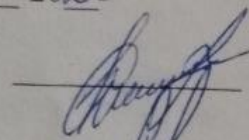
6. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом): РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ; 1.1. Теоретико-концептуальні аспекти фінансування територіальних громад; 1.2. Особливості управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування в умовах воєнного стану; РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ; 2.1. Стан фінансування забезпечення місцевих бюджетів в Україні; 2.2. Управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу в Україні; 2.3. Аналіз управління місцевими фінансовими ресурсами на прикладі Ірпінської міської територіальної громади; РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	2	3	4
1	Вибір теми, вивчення літературних джерел, постановка проблеми та складання плану роботи	15.10.2021	15.10.21
2	Підготовка першого розділу роботи та подання його керівнику	29.06.2022	29.06.22
3	Підготовка другого розділу роботи та подання його керівнику	21.11.2022	21.11.22
4	Підготовка третього розділу роботи та подання його керівнику	09.01.2023	09.01.23
5	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	12.01.2023	12.01.23
6	Отримання відгуку керівника	25.01.2023	25.01.23
7	Отримання зовнішньої рецензії	25.01.2023	
8	Попередній захист роботи	23.01.2023	23.01.23
9	Допуск роботи зав. кафедри до захисту	26.01.2023	26.01.23
10	Захист роботи	Згідно графіку освітнього процесу	01.02.23

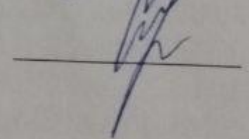
8. Дата видачі завдання «11» 01 2022

9. Керівник кваліфікаційної роботи

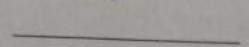
І.Г. Канцур

10. Керівник освітньо-професійної програми

І.І. Самойлова

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

О.М. Бірук

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ	7
1.1. Теоретико-концептуальні аспекти фінансування територіальних громад	7
1.2. Особливості управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування в умовах воєнного стану	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ	26
2.1. Стан фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні	26
2.2. Управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу в Україні	31
2.3. Аналіз управління місцевими фінансовими ресурсами на прикладі Ірпінської міської територіальної громади	36
РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	42
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогодні в Україні існує низка проблем в фінансовому забезпеченні органів місцевого самоврядування, зокрема пов'язаних із: невідповідністю між завданнями органів місцевого самоврядування і ресурсами, необхідними для їх виконання; невизначеністю критеріїв фінансового вирівнювання та розподілу місцевих субвенцій; необґрунтованим обмеженням використання позикових капіталів; суттєвим домінуванням трансфертів над власними фінансовими ресурсами; обмеженою часткою надходжень від місцевого оподаткування.

Розвиток демократичної держави зумовлює потребу у формуванні нової системи управління фінансовими ресурсами як загальнодержавними, так і місцевими. Оскільки, завдяки місцевим фінансам вирішуються основні соціально-економічні проблеми на місцях, то саме вони потребують особливої уваги.

Не зважаючи на це, з розвитком суспільних відносин у сучасних умовах набули поширення такі явища, як нецільове використання бюджетних коштів, ухилення від сплати податкових платежів тощо. Враховуючи ці обставини, виникає необхідність у створенні такого механізму управління на місцевому рівні, що забезпечить соціально-економічний розвиток відповідного регіону завдяки відповідному формуванню та ефективному використанню фінансових ресурсів. Основною складовою фінансових ресурсів є доходи місцевих бюджетів. Практичний досвід роботи органів місцевого самоврядування показує, що для розширення дохідної бази місцевих бюджетів з метою розв'язання проблем соціального та економічного розвитку потрібно ширше запроваджувати місцеві податки та збори. Такі зміни позитивно вплинуть на формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та закріпить його фінансову самостійність.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Вчені, практики та аналітики дотримуються думки, що підґрунтям фінансових

ресурсів місцевих бюджетів повинні бути доходи з власних джерел, тобто місцеві податки і збори. Нажаль, сьогодні у розпорядженні органів місцевої влади недостатньо таких податків, завдяки яким відбувався б тісний зв'язок місцевого бюджету з мешканцями територіальної громади.

Значний внесок у розвиток теорії та практики управління місцевими фінансовими ресурсами та визначення поняття системи управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування зробили такі вчені: Кириленко О.П., Тимошенко О.В., Мельничук Н.Ю., Кравченко В.І., Варга С.І., Луніна І.О., Ільяшенко В.А. та інші.

Серед зарубіжних авторів слід виділити Бланкарта Ш., Кінга Д., Масгрейва Р., Оутса У., Стігліца Дж., Тьебу Ч., Фостера К., які працювали у напрямку організації та розвитку фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Метою дослідження є визначення системи управління формування фінансових ресурсів місцевих органів управління в Україні та напрямів їх покращення.

Завдання дослідження:

- розкрити теоретико-концептуальні аспекти фінансування територіальних громад;
- дослідити особливості управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування в умовах воєнного стану;
- охарактеризувати стан фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні;
- дослідити управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу в Україні;
- проаналізувати управління місцевими фінансовими ресурсами на прикладі Ірпінської міської територіальної громади;
- дослідити досвід зарубіжних країн використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування та можливості реалізації в Україні.

Об'єктом дослідження є процес управління місцевими фінансовими ресурсами.

База досліджень виконавчий комітет Ірпінської міської ради Бучанського району Київської області.

Предмет дослідження: теоретичні та прикладні аспекти формування місцевих фінансових ресурсів.

Методи дослідження. Для вирішення вказаних завдань в курсовій роботі використано методи системного і структурного аналізу, які надали можливість провести дослідження механізму формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; логічного узагальнення - для вивчення теоретичних аспектів бюджетотворчих відносин та їх впливу на економічний розвиток територіальних громад; експертних оцінок - для розробки напрямів оптимізації процесів у формування місцевих фінансових ресурсів; методи економічного аналізу; метод графічного та табличного відображення.

Інформаційна база дослідження. Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; звіти Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України; матеріали Держкомстату України, монографічні дослідження вітчизняних та зарубіжних економістів; економічна література; періодичні видання, публікації українських і зарубіжних учених з питань формування місцевих бюджетів в Україні та закордоном.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що проведені дослідження вітчизняного та закордонного процесів формування місцевих фінансів можуть бути застосовані для покращення наповнюваності місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

1.1. Теоретико-концептуальні аспекти фінансування територіальних громад

Виклики сучасності актуалізують проблему розвитку місцевого самоврядування, розширення прав та повноважень територіальних громад через їх об'єднання, що в усьому світі розглядається як ознака демократичного вибору країни. Об'єднання територіальних громад спрямовано на покращення соціально-економічної системи та підвищення рівня життя населення, що є одним з найбільш пріоритетних напрямів державної політики.

На сьогодні відродження в Україні на конституційній основі інституту самоврядування з відповідними органами управління та самодостатніми місцевими бюджетами, запровадження практики делегування державних повноважень місцевим органам влади створюють основу для побудови європейських стандартів організації суспільного життя і водночас зумовлюють пошук нових шляхів забезпечення розвитку територіальної громади.

Очевидно також і те, що в трансформаційний період становлення України як суверенної соціальної правової держави неможливе без усвідомлення того, що територіальні громади, їх господарські комплекси є повноправними суб'єктами ринкових відносин і, що добробут населення знаходиться у прямій залежності від зайнятих позицій на місцевому, регіональному, національному та міжнародному ринках. Одночасно багатократно зростає координаційна функція місцевого самоврядування в економічному та соціальному розвитку громади. Виходячи з цього, територіальна громада повинна формувати стратегію свого розвитку з урахуванням власної фінансової спроможності

Розробка теоретичних засад формування фінансів територіальної громади передбачає насамперед розкриття та аналіз базових категорій у такій послідовності: «територіальна громада», «фінанси», «фінанси територіальних громад», «фінансові ресурси територіальних громад» «фінансова спроможність територіальних громад». В тлумачному словнику «громада» визначається як «група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів» [38].

Згідно з визначенням, наведеним у Енциклопедії державного управління, в загальному значенні територіальна громада – «це спільнота людей, об'єднаних різноманітними стійкими формальними та неформальними зв'язками, які обумовлені спільним проживанням у межах села, селища, міста» [8].

У Конституції України, ухваленій 1996 року, територіальний колектив названо територіальною громадою, а місцеве самоврядування може здійснюватися територіальною громадою як самостійно, так і через відповідні органи. Саме тому основне призначення територіальної громади полягає в забезпеченні життєдіяльності певної території або прямо (самостійно), або опосередковано (через органи місцевого самоврядування) [15].

Поняття «територіальна громада» у своєму розвитку набувало різних трактувань. Кожен автор по-різному розкривав сутність поняття територіальної громади.

«Тому найбільш вдалим, на наш погляд, є наступне визначення: територіальна громада – це складна соціальна система, що складається з різних підсистем та багатогранне суспільне явище, що перебуває у постійній динаміці.

Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» трактує поняття територіальної громади як «спільноти мешканців, жителів населених пунктів (сіл, селищ, міст), об'єднана загальними інтересами власного життєзабезпечення, самостійного, у межах законів, вирішення питань місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування» [29].

«Підсумовуючи напрацювання сучасної науки у сфері дослідження територіальної громади, пропонується такий перелік ознак останньої:

- спільна територія існування (що може включати проживання, територію, володіння нерухомим майном);
- спільні інтереси у вирішенні питань життєдіяльності;
- соціальна взаємодія у процесі реалізації цих інтересів;
- психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою; – спільна комунальна власність;
- сплата місцевих податків і зборів» [20].

Таким чином, можна дати таке визначення територіальній громаді – це сукупність громадян, об'єднаних певною територією, на якій вони проживають, які мають спільні інтереси у вирішенні питань, пов'язаних із проживанням на даній території, та які беруть активну участь у їх вирішенні.

«Основною метою функціонування територіальних громад є забезпечення збалансованого економічного і соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів, розвиток людського потенціалу громади, залучення потенціалу громади до місцевого розвитку.

Тобто за своєю метою, функціями та завданнями територіальна громада є відкритою соціальною системою управління, тобто системою, в якій відтворюються не тільки матеріальні, але і духовні цінності» [27].

Оскільки територіальні громади мають різний адміністративний рівень і можуть мати різний розподіл повноважень між органами самоврядування, тому системи самоврядування територіальних громад відрізняються в цих аспектах елементною базою та деталями взаємозв'язків між елементами.

«З точки зору адміністративно-територіального рівня територіальні громади поділяються на:

- територіальні громади базового рівня – села, об'єднання сіл, селища, міста;
- територіальні громади суббазового рівня – райони у містах;
- територіальні громади регіонального рівня – райони та області.

Очевидно, що стан територіальної громади ніколи не буває статичним, він завжди знаходиться у процесі розвитку. Розвиток, як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні – одне з найважливіших понять економічної науки. У літературі нерідко використовують термін «соціально-економічний розвиток», підкреслюючи тим самим тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних проблем країни. До беззаперечних переваг формування територіальних громад, визначених різними науковцями та практиками» [44], слід віднести:

- об'єднання територіальних, людських, інтелектуальних та фінансових потенціалів;
- спільна комунальна власність і розпорядження комунальним майном;
- взаємодія у процесі реалізації спільних інтересів.

Водночас, в цьому контексті не висвітлені аспекти щодо джерел фінансування діяльності територіальних громад, акумуляції фінансових ресурсів, що має бути домінантою при визначенні їх сутності.

Отож, за економічною сутністю територіальна громада – це самостійна адміністративно-територіальна одиниця, в якій жителі, об'єднані стабільним проживанням у межах окресленої місцевості, завдяки добровільному поєднанню інтелектуальних та фінансових ресурсів здійснюють свою життєдіяльність з метою забезпечення власного добробуту та розвитку певної території.

Отже,, дослідження теоретичних основ розвитку територіальних громад дозволяє сформулювати наступні положення:

- чітка юридична основа реформи, законодавче визначення статусу територіальних громад, механізму закріплення права власності, розподілу владних повноважень тощо;
- передача владних повноважень на нищий рівень системи управління (рівень територіальних громад) за принципом субсидіарності;
- запровадження механізмів контролю за органами місцевого самоврядування в умовах децентралізації.

Передбачене реформою масштабування територіальних громад без впровадження контролю за владою і забезпечення її відповідальності може створити більші можливості для зловживань органів місцевого самоврядування;

- запровадження механізмів залучення членів територіальних громад до участі в управлінні й формування управлінських рішень;

- розвиток громад як публічних корпорацій, акцент на власних ресурсах та можливостях, безпосередня участь громади у вирішенні питань;

- розповсюдження юрисдикції органів місцевого самоврядування на території за межами населених пунктів;

- децентралізація повноважень супроводжується децентралізацією бюджетних ресурсів.

Задля ефективного функціонування територіальних громад в частині надання якісних послуг громадянам та зростання рівня їх життя виникає необхідність у дослідженні фінансів територіальних громад, пошук джерел формування фінансових ресурсів та забезпечення фінансової спроможності адміністративно-територіальних одиниць базового рівня.

Основною метою ефективного функціонування територіальних громад є забезпечення їх спроможності самостійно вирішувати питання місцевого значення.

«Характерними особливостями фінансів територіальних громад є:

- 1) по-перше, фінанси територіальних громад представляють собою систему економічних відносин, що пов'язані з розподілом та перерозподілом вартості ВВП;

- 2) по-друге, в процесі здійснення цих відносин відбувається формування, розподіл та використання фінансових ресурсів;

- 3) по-третє, цільова підпорядкованість даної системи відносин – забезпечення місцевих органів влади необхідними фінансовими ресурсами з метою якісного виконання покладених на них функцій та завдань» [23] .

Фінанси територіальних громад доцільно досліджувати в контексті функцій, завдань та ролі місцевих органів влади та самоврядування.

Важливими питаннями в цьому аспекті є:

- розмежування повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування;
- обґрунтування доцільності делегування конкретних державних повноважень органам місцевої влади із переданням їм відповідного фінансового забезпечення;
- окреслення переліку та обсягів фінансових ресурсів, які надходять у розпорядження органів місцевого самоврядування;
- забезпечення самостійності й ефективності при їх використанні;
- забезпечення державної фінансової підтримки місцевої влади.

Фінанси територіальних громад відіграють надзвичайно велику і багатопланову роль у економічній системі кожної держави. Основне призначення фінансів територіальних громад та їх роль в економіці держави представлено на рис. 1.1. (Додаток Б)

Складна система фінансових відносин обумовлює існування відповідних суб'єктів, які беруть безпосередню участь у процесах розподілу і перерозподілу вартості ВВП.

Зокрема, до суб'єктів фінансових відносин в Україні відносять: органи державної влади та управління, місцевого самоврядування, суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні і фізичні особи), домогосподарства. Кожен із суб'єктів фінансових відносин має свій інтерес у розподільчих процесах і прагне його задовольнити.

Так, інтерес місцевих органів влади полягає у забезпеченні наповнення дохідної частини місцевих бюджетів та інших цільових фондів з метою виконання власних та делегованих повноважень. Органи місцевого самоврядування в процесі свого функціонування беруть на себе зобов'язання, які ринкова економіка через попит і пропозицію товарів і послуг не в змозі забезпечити.

«До таких зобов'язань відносять: утримання соціальної сфери (освіти, охорони здоров'я, культури, мистецтва, спорту, матеріальне забезпечення

громадян через систему соціального захисту, фінансування комунального сектору економіки, громадського порядку, безпеки, охорона навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство та інше). Основний інтерес юридичних і фізичних осіб у процесі розподілу вартості ВВП полягає в отриманні позитивного фінансового результату від своєї фінансово-господарської діяльності – прибутку та скороченні витрат виробництва і споживання.

Суб'єктами фінансових відносин також виступають фізичні особи – члени домогосподарств, основний інтерес яких при розподілі вартості ВВП полягає у скороченні витрат, зростанні заощаджень та збільшенні реальних доходів. Звичайно, інтереси усіх суб'єктів фінансових відносин різняться між собою і задовольнити усіх їх практичне не можливо, проте встановити реальні обсяги чи частку перерозподілу ВВП через фонди грошових коштів можна шляхом визначення основних напрямів регіональної фінансової політики.

Слід відмітити, що фінансові ресурси територіальних громад – це сукупність фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні місцевих органів влади, підприємств та організацій різних форм власності, розташованих на території громади, населення громади, а також фінансових ресурсів, які залучені за допомогою фондового ринку та кредитної системи в господарський оборот і додатково в результаті прискорення та підвищення ефективності відтворювального процесу» [34].

Охоплення та кількісне визначення всіх виділених компонентів фінансових ресурсів даватиме можливість більш комплексно оцінювати здатність територіальних громад як до фінансування поточної діяльності, так і до сталого розвитку в довгостроковій перспективі.

«Фінансові ресурси слід розглядати як один із надзвичайно важливих видів ресурсного забезпечення громади. А оскільки, насправді, можливостей отримання фінансових ресурсів в територіальній громаді є досить багато, то виникає необхідність у класифікації їх джерел, визначенні особливостей,

розгляду альтернативних джерел мобілізації ресурсів з урахуванням ряду обмежуючих факторів та можливих способів використання.

Для забезпечення потреб територіальних громад можуть бути використані фінансові ресурси різних економічних агентів, зокрема, місцевих та центральних органів влади, приватних суб'єктів господарювання, фінансових установ та неурядових організацій, а також іноземних держав та міжнародних фінансових організацій.

За способом залучення фінансових ресурсів територіальних громад виокремлюють такі джерела фінансування місцевого соціально-економічного розвитку: бюджетні; інвестиційні; кредитні; грантові» [33].

У якості бюджетних ресурсів розглядаються кошти державного та місцевих бюджетів, що спрямовуються на фінансування потреб розвитку територіальної громади і не передбачають виникнення боргових зобов'язань. Бюджетні кошти можуть формуватись як за рахунок внутрішніх ресурсів територіальної громади, і за рахунок ресурсів, залучених ззовні.

Прикладами бюджетних ресурсів внутрішнього походження є надходження від податків та зборів, продажу та оренди об'єктів комунальної власності. Ці джерела фінансування місцевого соціально-економічного розвитку носять як відновлювальний, так і невідновлювальний характер.

Наприклад, надходження від оренди землі або нерухомості, що перебувають у комунальній власності, мають відновлювальний характер, оскільки вони не призводять до зміни права власності на актив і ОТГ може отримувати їх регулярно. Натомість кошти від продажу землі або нерухомості є невідновлювальними, а отже, несталими. Одержуючи такі надходження, орган влади зазвичай істотно поповнює бюджет ОТГ, однак втрачає право власності на актив і можливість надалі отримувати від нього дохід.

Успішною практикою може стати використання певних видів внутрішніх бюджетних надходжень для фінансування окремих ініціатив з місцевого розвитку (при цьому береться до уваги той факт, що вдала ініціатива чи проект може призвести до підвищення внутрішніх бюджетних доходів).

Прикладом такого підходу може бути використання доходів від здачі в оренду комунального майна для фінансування, наприклад, програм з підтримки та розвитку підприємництва. Зовнішніми джерелами бюджетних коштів є державний бюджет.

Зокрема, до бюджетних надходжень зовнішнього характеру можуть бути віднесені цільові субвенції з державного бюджету, у т. ч. в рамках виконання державних або регіональних цільових програм, інвестиційних проектів (програм), чи фінансування проектів ОТГ з Державного фонду регіонального розвитку. Досить довго для місцевих громад з-поміж зовнішніх ресурсів практично були доступні хіба що трансферти з державного бюджету.

«Сьогодні визначено (частина четверта статті 67 Бюджетного кодексу), що бюджети об'єднаних територіальних громад:

- мають такі ж повноваження, як міста обласного значення;
- мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Тобто, законом про державний бюджет на плановий рік бюджетам ОТГ затверджуються обсяги міжбюджетних трансфертів» [3].

Це – базова дотація, освітня субвенція, медична субвенція, інші субвенції та дотації, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів. Територіальні громади одержали доступ до інших зовнішніх фінансових ресурсів. Вони мають право здійснювати місцеві запозичення до бюджету ОТГ – як місцеві, так і внутрішні, в тому числі шляхом отримання кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій.

Запозичення здійснюються до бюджету розвитку і кошти спрямовуються на реалізацію інвестиційних програм (проектів), метою яких є розвиток комунальної інфраструктури, впровадження ресурсозберігаючих технологій, створення, приріст чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення їх громад.

У багатьох ОТГ, де є чимало невирішених проблем, тільки за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів їх вирішити неможливо, тому варто задуматись

про вихід на ринки запозичень, а також залучення інвестицій та інших ресурсів ззовні.

Важливою ознакою як доступності певного фінансового ресурсу для місцевого соціально-економічного розвитку, так і зацікавленості місцевих органів влади в його застосуванні є його регулярність, постійність і сталість, а відтак можливість їх врахування при здійсненні довгострокового планування та використання в майбутньому.

Наступна група ресурсів – інвестиційні. У світовій практиці вироблено багато механізмів розподілу витрат і ризиків впровадження проектів у сфері місцевого соціально-економічного розвитку між публічним і приватним сектором, зокрема державно-приватне партнерство, податкові стимули для приватного сектору, концесія, місцеві гарантії тощо.

«Інвестиційні джерела фінансування місцевого соціально-економічного розвитку охоплюють ресурси, залучені до місцевої економіки з метою створення нових активів. Особливістю інвестицій як джерела фінансування місцевого соціально-економічного розвитку є те, що вони спрямовуються на реалізацію певного проекту безпосередньо, а не через бюджет територіальної громади. Інвестиційні джерела можуть перебувати як у приватній власності, так і повністю або частково знаходитись у комунальній власності.

Для фінансування розвитку своєї громади місцеві органи влади також можуть залучати кредитні ресурси. Отримання кредитних ресурсів супроводжується відповідними борговими зобов'язаннями на умовах строковості, платності та поворотності. При цьому кредитні кошти можуть залучати: безпосередньо рада територіальної громади (залучені кошти спрямовуються до бюджету ОТГ та розподіляються в рамках його видатків), комунальні підприємства (самостійно отримують фінансові ресурси, розпоряджаються ними, здійснюють обслуговування та погашення боргу), приватні суб'єкти господарювання (рада може надавати гарантії за кредитами).

Кредитні джерела фінансування місцевого соціально-економічного розвитку мають багато потенційних переваг (можливість отримати значні за

обсягами фінансові ресурси, які можна повертати поступово протягом тривалого терміну, прискорення розбудови місцевої інфраструктури тощо), але й супроводжуються значними ризиками (можлива неуспішна реалізація проектів, збільшення боргового навантаження на місцевий бюджет та зменшення фінансування поточних видатків, тощо) та певними складнощами у підготовці документів (наприклад, у разі отримання кредиту від міжнародних фінансових організацій чи додаткових витрат на страхування проекту та його експертизу тощо). Окремим джерелом фінансування місцевого соціально-економічного розвитку є грантові кошти.

Сьогодні в Україні грантові джерела часто мають вирішальне значення для фінансування різноманітних проектів у сфері місцевого розвитку. Грантові кошти також нерідко виконують супровідну та підтримуючу функцію щодо інших джерел фінансування, зокрема інвестицій чи кредитів міжнародних фінансових організацій.

Грантові ресурси – ресурси, надані для фінансування потреб місцевого розвитку у вигляді міжнародної технічної допомоги, грантів міжнародних донорських організацій, благодійних внесків та пожертв. Грантовими також можна вважати кошти, спрямовані на розвиток місцевої економіки в рамках проектів корпоративної соціальної відповідальності, тобто ініціатив місцевого розвитку, що підтримуються інституціями приватного сектору, які здійснюють свою діяльність на відповідній території» [33].

Грантова допомога може бути у формі як грошових коштів (безповоротні гранти), так і консалтингових послуг, обладнання, матеріалів, які надаються українським реципієнтам на безповоротній основі. Наявність, обсяг, комбінація та взаємозв'язок вказаних складових фінансових ресурсів територіальної громади формують певний рівень її фінансової спроможності. Фінансова спроможність територіальної громади враховує її можливості забезпечувати належний рівень задоволення потреб її членів, здатність вирішувати весь комплекс своїх соціальних та економічних проблем і залежить як від тих доходів, що акумулюються безпосередньо в бюджеті громади, так і від

надходжень грошових коштів іншим суб'єктам (вхідних потоків грошових коштів на користь суб'єктів господарювання і домогосподарств) на території громади, які потенційно можуть бути використані для різних цілей соціально-економічного розвитку громади загалом, бізнесу та населення, що проживає на її території.

Паспорт спроможної територіальної громади передбачає розрахунок обсягів доходів (розрахунковий) спроможної територіальної громади, у тому числі сформованих відповідно до ст. 64 Бюджетного кодексу України бюджету розвитку, базової дотації та реверсної дотації.

Тобто передусім мова йде про доходи бюджету громади, які вона зможе використовувати для реалізації основних повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня, передбачених Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [35]. Основою формування та забезпечення фінансової спроможності територіальної громади є її фінансові ресурси.

Тобто, на основі здійсненого дослідження можна зробити висновок про те, що чинна в Україні система місцевого самоврядування сьогодні не відповідає очікуванням і потребам суспільства. Функціонування місцевого самоврядування в більшості територіальних громад не забезпечує створення і підтримки сприятливого життєвого середовища, потрібного для розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання мешканцям територіальних громад якісних і доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади.

Фактично, закріплене в Конституції України право «територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [15] у більшості територіальних громад залишилося нереалізованим.

Через велику подрібненість територіальних громад, відсутність власних можливостей розвитку, старіння населення, значний вплив економічно

активної його частини у великі міста чи за межі України поліпшити якість надання членам територіальних громад, насамперед сільських і селищних, гарантованих державою якісних соціальних та адміністративних послуг, відповідальність за які несуть органи місцевого самоврядування, на нинішній територіальній та законодавчій основі немає можливості.

1.2. Особливості управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування в умовах воєнного стану

Від початку активної фази війни російської федерації проти України, 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 на всій території держави було введено режим воєнного стану.

Країна почала жити в нових реаліях, а саме: ведення бойових дій та окупація значних територій країни, ракетні обстріли та руйнування об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, зростання кількості тимчасово переміщених осіб та зовнішня міграція громадян України і, як результат значні демографічні зсуви у всіх регіонах країни, стрімке зниження економічної активності та зростання дефіциту державного бюджету тощо.

Відтак до традиційних викликів, які поставали перед органами державної та місцевої влади до початку широкомасштабної війни, додалися нові, адже воєнний стан передбачає надання органам влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки. Відповідно саме ці групи видатків є пріоритетними при виконанні бюджетів всіх рівнів, але на органи місцевого самоврядування все ж таки йде найбільше навантаження в межах фінансового забезпечення зростаючих соціальних потреб мешканців територіальних громад, що відповідає принципам децентралізації.

Отже за умов воєнного стану управління бюджетними ресурсами як місцевих органів самоврядування, так і держави в цілому характеризується певними особливостями, що обумовлено впливом ряду ендегенних та екзогенних факторів які дуже складно, а іноді не можливо спрогнозувати та врахувати при плануванні та безпосередньому виконанні бюджету.

Починаючи з 2014 р. в наслідок анексії російською федерацією Автономної Республіки Крим та частини територій Донецької та Луганської областей, а також бойових дій, які тривали в межах цих областей, Україну охопила системна криза, що торкнулась всіх сфер суспільного життя, а також галузей та секторів економіки на усіх рівнях управління.

Відповідно на той час гостро постала потреба в розбудові демократичного суспільства та реалізації реформ спрямованих на стабілізацію політичної, економічної та фінансової систем країни, а також європейську інтеграцію України, та зміцнення її суверенітету.

«Однією з ключових реформ в даному напрямі стала реформа децентралізації влади мета якої полягала у формуванні ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад» [26].

Згідно з положеннями Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [30] означену реформу було проведено в три етапи (рис. 1.2.) (Додаток В).

Кожний з етапів передбачав сукупність заходів спрямованих на забезпечення формування фінансово спроможних громад, здатних задовольняти не лише мінімальні соціальні потреби населення, а й забезпечувати комплексний та системний розвиток територій, стимулювати підприємницьку діяльність тощо.

Не дивлячись на те, що реформа децентралізації влади все ще не завершена, а її кінцевий етап реалізації відкладається на невизначений строк,

слід відмітити, дана реформа вважається найуспішнішою та найефективнішою реформою за часів незалежності України.

Нова законодавча база посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні юридичні умови та механізми для формування спроможних територіальних громад, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем. Також вже виправдала нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів, які отримали певну автономію і незалежність від центрального бюджету [22.].

До того ж протистояння повномасштабній воєнній агресії та результативне подолання її наслідків протягом 10 місяців також підтверджує фінансову спроможність місцевих органів самоврядування та ефективність системи управління на місцевому рівні.

Проте, як вже зазначалось, за умов воєнного стану змінюються підходи до управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування, що в першу чергу обумовлено необхідністю забезпечення обороноздатності країни та дотримання належних соціальних стандартів життя населення.

Відповідно урядом України було прийнято низку законодавчих і нормативно-правових актів, які регламентують процес управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування в умовах воєнного стану (рис. 1.3.) (Додаток Г).

У результаті даних законодавчих змін відбулася певна централізація владної вертикалі, яка створює ризики ухвалення рішень, що стосуються місцевого самоврядування, без попереднього обговорення з його представниками та врахування їхньої думки. Тобто дані законодавчі зміни дещо суперечать обраному раніше курсу децентралізації, проте, в умовах воєнного стану саме це дозволило органам державної та місцевої влади забезпечити не лише фінансування обороноздатності країни, а оперативно долати наслідки руйнування об'єктів критичної та цивільної інфраструктури, та забезпечувати громадян соціальними послугами на достатньо високому рівні.

Крім того, означені законодавчі зміни дозволили місцевим органам самоврядування територіальних громад, що розташовані на тимчасово непідконтрольних українській владі, тимчасово окупованих територіях або на територіях де ведуться бойові дії частково забезпечувати фінансування мінімально можливого обсягу соціальних послуг, а також в певній мірі нівелювати наслідки колаборації серед представників місцевої влади.

«Оцінюючи результативність законодавчих змін відносно управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування в умовах воєнного стану слід зазначити, що в період з січня по вересень 2022 р. доходи місцевих бюджетів збільшились на 8039,4 млн. грн. або на 2% в порівнянні з тим самим періодом в 2021 р. При цьому зауважимо, що за 9 місяців 2022 р. доходи місцевих бюджетів були виконані на 65,7% від уточненого річного плану, а у 2021 р. на 73,7%, що свідчить про зростання економічної напруги в країні та сповільнення темпів наповнення бюджетів всіх рівнів фінансовими ресурсами» [37].

«В цілому розглядаючи структуру доходів місцевих бюджетів в Україні слід відмітити, що вона повністю відповідає принципам децентралізації, тобто основним джерелом формування доходів місцевих бюджетів є податкові надходження. Так в період з січня по вересень 2022 р. податкові надходження склали майже 70% загальної структури доходів. Даний показник за аналогічний період 2021 р. складав 63,3%.

До ключових факторів, що зумовили зростання податкових надходжень у структурі місцевих бюджетів у 2022 р. слід віднести:

- зростання надходжень від стягнення податку з доходів фізичних осіб, що пов'язано зі збільшенням кількості військовослужбовців, а також із суттєвим зростанням рівня їх заробітної плати. Крім того, згідно з законодавчими нормами роботодавці продовжували сплачувати заробітну плату та нарахування на неї мобілізованим працівникам (на сьогоднішній день ця норма призупинена)» [24];

- посилення рівня податкової дисципліни з боку платників податків;

- певна стабілізація економічної активності в регіонах в яких не ведуться бойові дії;
- релокація підприємств з тимчасово окупованої території або з територій активних бойових дій в більш безпечні регіони;
- більшість підприємств, установ та організацій діяльність яких фінансується за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів і які розташовані на тимчасово окупованій території там де це було можливо продовжували виплату заробітних плат своїм працівникам (в т.ч. при дистанційній роботі або ж оголошувався простій не з вини працівника, коли виплачується не менше, ніж $\frac{2}{3}$ посадових окладів і також із цих сум сплачується ПДФО).

До того ж ряд суб'єктів господарювання розташованих на тимчасово окупованих територіях підтримували фінансово своїх працівників і виплачували їм частково або в повному обсязі заробітну плату відповідно сплачуючи і нарахування на неї.

«Що ж до видатків місцевих бюджетів України, то протягом 9 місяців 2022 р. було профінансовано на 37901,7 млн. грн. або 11% менше від запланованого рівня в порівнянні з аналогічним періодом 2021 р.» [37].

Зважаючи на пріоритетність здійснення видатків з місцевих бюджетів в умовах воєнного стану спостерігається скорочення фінансування економічної діяльності на 24901,8 млн грн, загальнодержавних функцій на 1001,7 млн грн, духовного та фізичного розвитку на 2846,2 млн. грн. в порівнянні з 2021 р.

Однак з червня 2022 р. поступово розширено перелік видатків другої черги фінансування, що забезпечило виділення коштів на фінансування заходів з благоустрою населених пунктів; забезпечення належної роботи пожежної, охоронної сигналізації та систем вентиляції та відеоспостереження; утримання в належному стані внутрішніх та зовнішніх мереж тепло-, водо-, електро-, газопостачання та водовідведення та їх технічне обслуговування; проведення ремонтно-будівельних робіт з реконструкції та капітального ремонту приміщень для розміщення ВПО; проведення робіт із збереження пам'яток

культурної спадщини та пам'яток архітектури; виконання заходів і завдань місцевих програм розвитку фізичної культури та спорту [24]. Відповідно в 2022 р. майже на 20% видатки на житлово-комунальне господарство в порівнянні з 2021 р. Крім того в зв'язку з введенням військового стану майже в 4 рази або на 3743,9 млн. грн. зросли видатки з місцевих бюджетів на забезпечення громадського порядку, безпеки та судової влади.

Таким чином окреслені вище зміни нормативно-правової бази відносно управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування є виправданими і спрямовані на забезпечення стабільного та ефективного фінансування діяльності місцевої влади в умовах воєнного стану.

В результаті реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади було досягнуто одне з ключових завдань, а саме забезпечення фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Це стало однією з вирішальних передумов, що забезпечило ефективну роботу органів місцевого самоврядування під час повномасштабної війни.

Крім того, законодавчі зміни щодо управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування в умовах воєнного стану в короткостроковому періоді довели свою ефективність.

Так протягом 2022 р. місцеві бюджети в цілому залишались фінансово стійкими та спроможними забезпечувати невідкладні потреби територіальних громад та їх мешканців, а також частково ліквідовувати наслідки, що спричинені війною. Проте ризики для фінансової стійкості місцевих бюджетів залишаються дуже високими, що обумовлено продовженням бойових дій на території України, окупацією значної кількості територій країни, руйнацією об'єктів критичної та цивільної інфраструктури у всіх без виключення регіонах, стрімким економічним спадом в реальному секторі економіки тощо.

Тому поряд з коригуванням нормативно-правової бази щодо управління фінансовими ресурсами місцевої та державної влади з урахуванням поточної ситуації на фронті та в економіці країни місцевим органам влади потрібно розвивати міжмуніципальне партнерство, міжнародне муніципальне

партнерство, що дасть можливість залучати додаткові фінансові та матеріальні ресурси.

Також доцільно в рамках реалізації політики децентралізації влади продовжити секторальні реформи в напрямі безпеки, енергоефективності, освіти, медицини, соціальних послуг тощо. Саме такий комплексний підхід забезпечуватиме подальше протистояння військовій агресії та гарантуватиме створення надійних основ відновлення територіальних громад та країни в цілому.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Стан фінансового забезпечення місцевих бюджетів в Україні

З огляду на незалежність органів місцевого самоврядування у виконанні своїх обов'язків та реалізації власних і делегованих повноважень, місцевий бюджет займає особливе місце як фінансова база їх здійснення. Сучасна система мобілізації бюджетних ресурсів в Україні характеризується низьким рівнем власних надходжень до місцевих бюджетів, що виражається у збільшенні міжбюджетних трансфертів. Реальні фінансові можливості місцевої влади дуже обмежені, що перешкоджає соціально-економічному розвитку регіонів України. Враховуюче це, стан фінансового забезпечення місцевих бюджетів є актуальним питанням, яке потребує подальшого вивчення.

Базою соціально-економічного розвитку держави та зростання матеріального добробуту населення є ефективне використання важелів механізму державного регулювання, складовою яких є місцеві фінанси, переважна частина яких зосереджується у бюджетах різних рівнів. Місцеві бюджети займають важливе місце в українській бюджетній системі, слугуючи основою фінансової бази органів місцевого самоврядування (рис. 2.1) (Додаток Ж).

«Відповідно до Бюджетного кодексу України, місцеві бюджети – це бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. Бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом і перспективним планом формування територій громад» [3].

Місцеві бюджети – це не просто балансові розрахунки доходів і витрат, які мобілізуються й витрачаються на відповідній території, а й важлива фінансова

категорія, основу якої становить система фінансових відносин, що складається між місцевими та державним бюджетом, а також усередині сукупності місцевих бюджетів. Значення місцевих бюджетів у бюджетній системі України зображено на рис. 2.2.

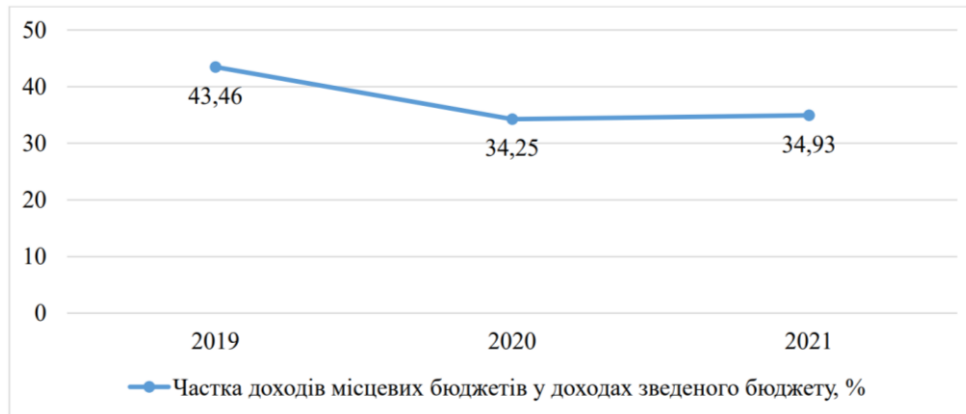

Рис. 2.2. Динаміка частки доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України у 2019-2021 рр.

Джерело: [4-6].

Відповідно до рис. 2.2., згідно аналізованого періоду даний показник зменшився, свідчить про зменшення рівня децентралізації бюджетних ресурсів місцевих бюджетів.

Станом на 01 січня 2022 р. наявна інформація щодо затвердження місцевих бюджетів зображена в табл. 2.1. (додаток)

«Станом на 01.01.2022 р. 1582 місцевих бюджети взаємодіяли з державним бюджетом, а 368 – функціонували внаслідок власних коштів. Бюджет як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій і завдань, які покладаються на органи державної влади та місцевого самоврядування, містить у своєму складі доходи й видатки.

Причому доходам місцевих бюджетів відводиться особлива роль, адже їх коштом фінансуються програми та заходи в галузях освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення тощо. Ефективне планування й управління бюджетними доходами дає змогу перетворити територіальні

громади з дотаційних на суб'єкти, які зможуть самостійно забезпечити суспільний добробут своїх мешканців» [14].

«Відповідно до Бюджетного кодексу України, доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)» [3]. Структуру фінансового забезпечення місцевих бюджетів України зображено на рис. 2.3.(Додаток Л)

«До реалізації адміністративно-територіальної реформи формування доходів бюджетів органів місцевого самоврядування визначалося високим рівнем залежності місцевих бюджетів від фінансової допомоги з центру. Але запровадження змін із кінця 2014 р. в Україні забезпечило оновлення системи формування доходів місцевих бюджетів. Завдяки змінам у територіальній організації влади в Україні відбулося розширення дохідної бази місцевих бюджетів через:

- перерозподіл загальнодержавних і місцевих податків та зборів;
- зацікавленості влади на місцевому рівні в збільшенні дохідної частини місцевих бюджетів;
- передачі з бюджету розвитку до місцевих бюджетів єдиного податку, податку на майно та екологічного податку» [11].

Фінансовою базою місцевих бюджетів є доходи, тому варто дослідити склад надходжень місцевих бюджетів за 2019-2021 роки (табл. 2.2.) (Додаток М).

Так на додатку М, трансферти від органів державного управління зменшилися у динаміці на 57568,73 млн грн. Така ж ситуація простежується з цільовими фондами та грошовими ресурсами від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій.

Всупереч зменшенню цих позицій сукупний обсяг доходів місцевих бюджетів зріс на 20171,24 млн грн, або на 3,6%, шляхом зростання податкових надходжень на 76167,40 млн грн, неподаткових надходжень – 1078,0 млн грн та доходів від операцій з капіталом на 533,38 млн грн.

Оскільки податкові надходження займають найбільшу частку в структурі доходів місцевих бюджетів, яка коливається від 48% до 60%, то здійснимо їхній аналіз (табл. 2.3.) (Додаток М).

У 2021 р. частка податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів України становила 59,71 відсотка. Водночас основним джерелом їх наповнення були податки на доходи, на прибуток та на збільшення ринкової вартості (228322,99 млн грн, або 65,85% від загального обсягу податкових надходжень місцевих бюджетів). При цьому, друге місце в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів займають місцеві податки, завдяки яким мобілізовано 89896,58 млн грн, або 25,93% від загального обсягу податкових надходжень місцевих бюджетів.

Неподаткові надходження поділяються на наступні види:

«доходи від власності та підприємницької діяльності (частина чистого прибутку державних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного бюджету, та дивіденди (дохід), нараховані на акції господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна або комунальна власність;

частина чистого прибутку комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до відповідного місцевого бюджету;

дивіденди, нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є комунальна власність;

плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів);

адміністративні збори й платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності (плата за надання адміністративних послуг;

плата за ліцензії на певні види господарської діяльності;

плата за утримання дітей у школах-інтернатах;

надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном;

державне мито; орендна плата за водні об'єкти (їх частини), що надаються в користування на умовах оренди Радою міністрів Автономної Республіки

Крим, обласними, районними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, місцевими радами);

інші неподаткові надходження» [14].

Неподаткові надходження займають незначну частину в структурі доходів місцевих бюджетів України. Так, станом на 2021 р. даний показник становив 4,68 відсотка (табл. 2.4.) (Додаток М).

Обсяг неподаткових надходжень місцевих бюджетів поступово зростає. Так, даний показник збільшився на 1078 млн грн у 2021 р. у порівнянні з 2019 роком. У структурі неподаткових надходжень найбільшу частку займають власні надходження бюджетних установ, які у 2021 р. становили 69,49% сукупних неподаткових надходжень. У динаміці даний показник зростає.

Абсолютний темп приросту становить 1411,29 млн грн. За аналізований період стабільно зростають доходи від власної та підприємницької діяльності, адміністративні збори, платежі та доходи від некомерційної господарської діяльності. Проте простежується зменшення інших неподаткових надходжень на 542,34 млн грн.

У контексті переломних процесів, що відбуваються в Україні, можна виокремити такі актуальні проблеми формування та управління фінансовою базою місцевих бюджетів України: залежність заходів бюджетної політики на місцевому рівні від фінансового забезпечення місцевого бюджету, що свідчить про нестабільність джерел формування дохідної частини місцевого бюджету; досить велика частка міжбюджетних трансфертів у сукупній структурі надходжень місцевого бюджету, що зменшує значення інших складових доходів в процесі формування доходів місцевого бюджету; велика залежність від кількості працездатного населення, яка безпосередньо впливає на податкові надходження на місцевому рівні[36].

Здійснене дослідження свідчить про критичний стан фінансового забезпечення органів місцевої влади, що негативно позначається на виконанні закріплених завдань та повноважень місцевого самоврядування. Це простежується у проблемах формування місцевих фінансів.

Тому для покращення ситуації варто вжити наступні заходи:

- вдосконалити механізмів розподілу трансфертів;
- чітко виокремити повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування;
- розширити доступ органів місцевого самоврядування на ринок внутрішніх та зовнішніх запозичень, чітко визначити терміни, гарантії та умови повернення запозичень;
- вдосконалити законодавчо-нормативну базу з питань регулювання і здійснення оподаткування на рівні місцевих бюджетів;
- проводити кількісну та якісну оцінку виконання місцевого бюджету на всіх стадіях його реалізації;
- зміцнити й розвивати самостійність місцевих бюджетів шляхом удосконалення оподаткування і впровадження ефективних методів управління бюджетними ресурсами.

Реалізація цих напрямів дозволить підвищити рівень власних доходів місцевих бюджетів, створити стимули для саморозвитку, підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, знизити різницю територій за рівнем бюджетної забезпеченості та в кінцевому підсумку досягти фінансової стабілізації та сталого соціально-економічного розвитку регіонів.

2.2. Управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу в Україні

В умовах воєнного стану органи публічної влади повинні швидко реагувати та оперативно приймати рішення для забезпечення життєво необхідних потреб жителів територіальних громад. Кабінет Міністрів України 11 березня прийняв Постанову № 252, якою визначив особливості формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. «У ній зазначено, що у період воєнного стану для забезпечення безперебійного функціонування установ і закладів бюджетної сфери, комунальних підприємств, виконання та

формування місцевих бюджетів здійснюється відповідно до бюджетного законодавства з урахуванням певних особливостей» [7].

«Державна казначейська служба забезпечує розрахунково-касове обслуговування місцевих бюджетів, пріоритетність видатків для ефективного використання коштів та складення звітності про їх виконання з урахуванням положень Постанови уряду від 9 червня 2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» [41]. 17 червня Кабінет Міністрів України прийняв Постанову про внесення змін до Постанови від 11 березня 2022 р. № 252, якою дозволив керівникам місцевих фінансових органів затверджувати розпорядження про виділення коштів загального фонду на територіях, які після 24 лютого 2022 року є тимчасово непідконтрольними українській владі, тимчасово окупованими або на яких ведуться бойові дії.

Виконавчим комітетам місцевих рад, місцевим державним адміністраціям, військово-цивільним адміністраціям та військовим адміністраціям надано право здійснювати управління коштами місцевих бюджетів без оприлюднення нормативно-правових актів та інших документів, які застосовуються під час бюджетного процесу» [41].

Ці та інші нормативні документи, покликані врегульовувати відносини у сфері місцевих фінансів, спрямовані на забезпечення територіальних громад фінансовими ресурсами, достатніми для їх функціонування у воєнний час. З початку війни місцеві бюджети України демонструють позитивні результати – зведений показник виконання їх дохідної частини по країні є кращим, ніж цього можна було б очікувати.

Зокрема, у відносно безпечних регіонах не було значних проблем із надходженням коштів до місцевих бюджетів, що зумовлювалося зростанням надходжень від податку на доходи фізичних осіб через виплати військовослужбовцям і податковою дисципліною платників. «Державна податкова служба засвідчила, що у першому півріччі 2022 року до місцевих

бюджетів сплачено 173,8 млрд грн, що на 18,4 млрд грн або на 11,8% більше, ніж у першому півріччі 2021 року» [19].

За січень-березень 2022 р. із загального фонду державного бюджету місцевим бюджетам надано трансфертів у сумі 37 242,6 млн грн (97,7% від плану на цей період), з яких у повному обсязі перераховано: освітню субвенцію у сумі 24,8 млрд грн, субвенцію на здійснення підтримки окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я – 915,4 млн грн, субвенцію на забезпечення окремих видатків районних рад, спрямованих на виконання їх повноважень – 38,6 млн грн; додаткові дотації – 2 008,4 млн грн; базову дотацію надано у сумі 3,6 млрд грн (88,9%) [24]. За березень-травень 2022 року податкові надходження до місцевих бюджетів становили 83,4 млрд грн, на 820 млн грн (на 1%) більше, ніж за аналогічний період минулого року. На рівні окремих регіонів ситуація виглядала по-різному: у чотирнадцяти областях спостерігалось зростання бюджетних надходжень, а в дев'ятих областях відбувся спад.

Так, місцеві бюджети Львівщини отримали на 1,41 млрд грн більше, ніж за аналогічний період 2021 року (зростання на 29,2%), в той час як податкові доходи, наприклад, Харківської області знизилися на 1,27 млрд грн або на 21,73%, а у м. Києві цей показник зменшився на 1,28 млрд грн або на 8,7%. Якщо взяти до уваги Херсонську область як регіон, активно атакований окупантами, то податкові надходження до місцевих бюджетів за березень-травень 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року знизилися на 34,9%. Детальніша інформація в розрізі регіонів представлено на рис. 2.4. додатку Н.

Що ж до видатків, то протягом березня–травня з місцевих бюджетів було профінансовано видатків на суму 101,7 млрд. грн, що на 17,15 млрд грн (14,4%) менше, ніж за аналогічний період минулого року. Інформація в розрізі областей показана на рис. 2.5. додатку Н.

В Харківській області видатків з місцевих бюджетів у зазначеному періоді порівняно з аналогічним періодом 2021 року було профінансовано на третину

(2,9 млрд грн) менше, а в окупованих Донецькій, Луганській та Херсонській областях суми видатків зменшилися майже наполовину. Зважаючи на пріоритетність видатків з місцевих бюджетів в умовах воєнного часу, протягом березня-травня 2022 року спостерігається значне скорочення фінансування економічної діяльності регіонів (на 6,2 млрд грн (41,4%)) та загальнодержавних функцій (на 4,8 млрд грн (25%)). Водночас вчетверо виросли видатки на громадський порядок та безпеку (+1,5 млрд грн), на третину видатки на житлово-комунальне господарство (+1,8 млрд грн) та на соціальний захист (+120 млн грн).

Отже, залучення та використання коштів у сфері місцевих фінансів протягом першого півріччя 2022 року в умовах повномасштабної війни свідчить про ефективність заходів, які застосовуються під час воєнного стану органами публічної влади. Розуміючи, що воєнні дії продовжуються, на перспективу слід розраховувати на кошти, які спрямовуються як на забезпечення невідкладних потреб, так і на подолання наслідків, спричинених війною.

Тому для подолання проблем, пов'язаних із ефективним управлінням місцевими фінансами, необхідні скоординовані дії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, покликані оперативно реагувати на щоденні виклики.

«Саме у руслі реакції на потреби місцевого самоврядування сформований проєкт Державного бюджету на 2023 рік, який передбачає наступні зміни щодо розподілу фінансів на користь місцевих бюджетів:

- збільшення частки податку на доходи фізичних осіб, який буде зараховуватися до місцевих бюджетів, до 64%;
- формування в бюджеті фонду відновлення та збільшення резервного фонду на відбудову населених пунктів, які постраждали внаслідок війни;
- продовження зарахування до місцевих бюджетів коштів від податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення військово-вослужбовців;

– виділення субвенції на реалізацію програм Міністерства у справах ветеранів України, кошти якої будуть спрямовуватися до місцевих бюджетів для вирішення медичних, соціальних і житлових проблем військових, ветеранів, учасників бойових дій» [31].

У довоєнний період багато громад часто необ'єктивно оцінювали свої наявні джерела доходів місцевих бюджетів та можливості їх збільшення з тих чи інших причин. Проте під час війни економія та раціональне використання фінансових ресурсів набуває особливого значення, а тому важливо на місцевому рівні здійснювати ґрунтовний аналіз резервів залучення додаткових коштів до бюджетів.

Наприклад, зараз держава прийняла ряд програм для підтримки підприємців I–III груп, надаючи їм можливість відстрочки податкових платежів. Проте, якщо на місцевому рівні налагодити якісну комунікацію з представниками малого та середнього бізнесу, тоді підприємці охочіше реагують на потреби громад та інтереси суспільства і сплачують обов'язкові платежі в повному обсязі, в межах своїх можливостей, сприяючи таким чином наповненню місцевих бюджетів. Важливим резервом наповнення місцевих бюджетів є створення нових робочих місць для тих, хто є потенційними платниками податків. Зокрема, йдеться про працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, релокацію підприємств з територій, які постраждали внаслідок бойових дій, на відносно безпечні території, а також пошук шляхів для залучення інвесторів. Загалом, у процесі управління місцевими фінансами у воєнний час потрібно акцентувати увагу на заходах, які сприяють економії коштів та скорочувати видатки, які не відповідають цій вимозі.

Зокрема, можна встановлювати обмеження на використання енергії, забороняти витрати на деякі другорядні матеріали або послуги, призупиняти фінансування урочистих заходів (окрім надважливих), капітальних видатків тощо. Потрібно проводити якісні моніторинг, аналіз, контроль та коригування цих заходів. Ці та інші скоординовані дії сприятимуть вивільненню коштів,

здатних наповнити місцеві бюджети, та раціонально розпоряджатися фінансовими ресурсами, належними територіальним громадам.

Отже, управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу має значні особливості. Від військової агресії росії регіони України зазнали різного ступеня впливу, що мало свої наслідки для місцевих бюджетів – чим далі область знаходилася від зони бойових дій, тим вищими були показники виконання бюджету.

Все ще високими залишаються ризики для фінансової стійкості бюджетів, тому, незважаючи на дії влади в контексті нормативно-правового та фінансового врегулювання питання забезпечення місцевих бюджетів необхідними коштами, місцевим органам потрібно проводити дії, спрямовані на оптимізацію використання місцевих фінансів, також стимулювання та релокацію бізнесу, створення нових робочих місць, залучення інвесторів, інвентаризацію належних регіону ресурсів, пошук нових шляхів їх раціонального використання тощо.

На сьогодні перед місцевою владою є непросте завдання: підтримати не лише економіку країни, а й соціально незахищені верстви населення, внутрішньо переміщених осіб, створити необхідні умови для української промисловості, витісненої із зон активних бойових дій.

2.3. Аналіз управління місцевими фінансовими ресурсами на прикладі Ірпінської міської територіальної громади

Ірпінська міська територіальна громада – територіальна громада в Україні, в Бучанському районі Київської області. Адміністративний центр – місто Ірпінь. Утворена 12 червня 2020 року шляхом об'єднання Ірпінської міської ради обласного значення, Козинцівської сільської ради Бородянського району та Михайлівсько-Рубежівської сільської ради Києво-Святошинського району.

Враховуюючи військовий стан та наслідки військової агресії російської федерації для аналізу системи управління фінансами Ірпінської громади взято періоди місяців 2021 року та 9 місяців 2022 року. Бюджет Ірпінської міської територіальної громади (далі ІМТГ) на 2022 рік розроблений з урахуванням вимог Бюджетного та Податкового кодексів України, положень програми діяльності Кабінету Міністрів України, Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 та інших прогнозних та програмних документів економічного і соціального розвитку, а також реалізації реформ у галузі освіти, охорони здоров'я та напрямів впровадження механізму децентралізації згідно Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», а також волевиявлення громадян громади щодо об'єднання в Ірпінську міську територіальну громаду.

Військове вторгнення 24 лютого 2022 року російської федерації на територію України та подальше розгортання бойових дій завдали серйозного удару українській економіці, що безумовно відобразилося на виконанні бюджетних показників за 9 місяців 2022 року Ірпінської міської територіальної громади.

Обсяг виконання загального та спеціального фондів бюджету Ірпінської міської територіальної громади за 9 місяців 2022 року склав по доходах 560 219 278,81 грн., по видатках 460 985 422,96 грн. При уточненому плані на 9 місяців 2022 року по доходах загального фонду бюджету Ірпінської міської територіальної громади 634 791 815,0 грн. фактично до бюджету надійшло 532 253 489,29 грн., що становить 83,85 % виконання [12].

При уточненому плані на 9 місяців 2022 року по видатках загального фонду 539 074 506,41 грн. фактично використано 369 844 602,75 грн., що становить 68,61 % виконання [12].

За 9 місяців 2022 року до спеціального фонду бюджету Ірпінської міської територіальної громади надійшло 27 965 789,52 грн. використано 91 140 820,21 грн. [12].

За 9 місяців 2022 року бюджет Ірпінської міської територіальної громади по доходах загального фонду (включаючи офіційні трансферти) виконано на 83,85 %, при уточненому плані 634 791 815,0 грн. фактично надійшло 532 253 489,29 грн., що на 102 538 325,71 грн. менше планових показників. По доходах загального фонду без офіційних трансфертів виконання становить 77,77 %, при уточненому плані за 9 місяців 2022 року 461 308 025,0 грн. фактично надійшло 358 769 699,29 грн., що на 102 538 325,71 грн. менше планових показників зображено на додатку П.

Структура доходів загального фонду Ірпінської міської територіальної громади за 9 місяців 2021 -2022 з офіційними трансфертами зображено на рис. 2.7. додатку Р

«Виконання бюджету Ірпінської міської територіальної громади цього річ, відбувалось в умовах запровадженого державного воєнного стану у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та запровадженням воєнного стану згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року № 64/2022, затвердженням Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX , Указом Президента України №341/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», затвердженням Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 22 травня 2022 року N 2263-IX та Указом Президента України №573/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», затвердженням Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 15 серпня 2022 року N 2500-IX та прийнятими особливостями функціонування економіки і податкового законодавства, що певною мірою відзначилось на наповненні дохідної частини. Бюджет Ірпінської міської територіальної громади по очікуваних (запланованих) доходах за 9 місяців 2022 року недоотримав надходжень на загальну суму 102 538 325,71 грн., а в порівнянні з показниками податкових та неподаткових надходжень

аналогічного періоду минулого року недоотримав доходів на загальну суму 64 413 299,52 грн.. що відображено на рис. 2.8.» [12].

При виконанні загального фонду бюджету Ірпінської міської територіальної громади у сумі 369 844 602,75 грн. на захищені статті спрямовано 78% коштів загального фонду бюджету Ірпінської міської територіальної громади (288 337 083,70грн.). Питома вага заробітної плати з нарахуваннями на неї в загальнобюджетних видатках загального фонду складає 84,0 % (243 395 669,14 грн.). Заборгованість бюджету Ірпінської міської територіальної громади по загальному фонду станом на 01.10.2022 року склала 9 978 800,06 грн.

На утримання органів місцевого самоврядування міста по загальному фонду при уточненому плані на 9 місяців 2022 року 65 931 853,0 грн., витрачено 56 989 841,03 грн., що становить 86,44% планових призначень.

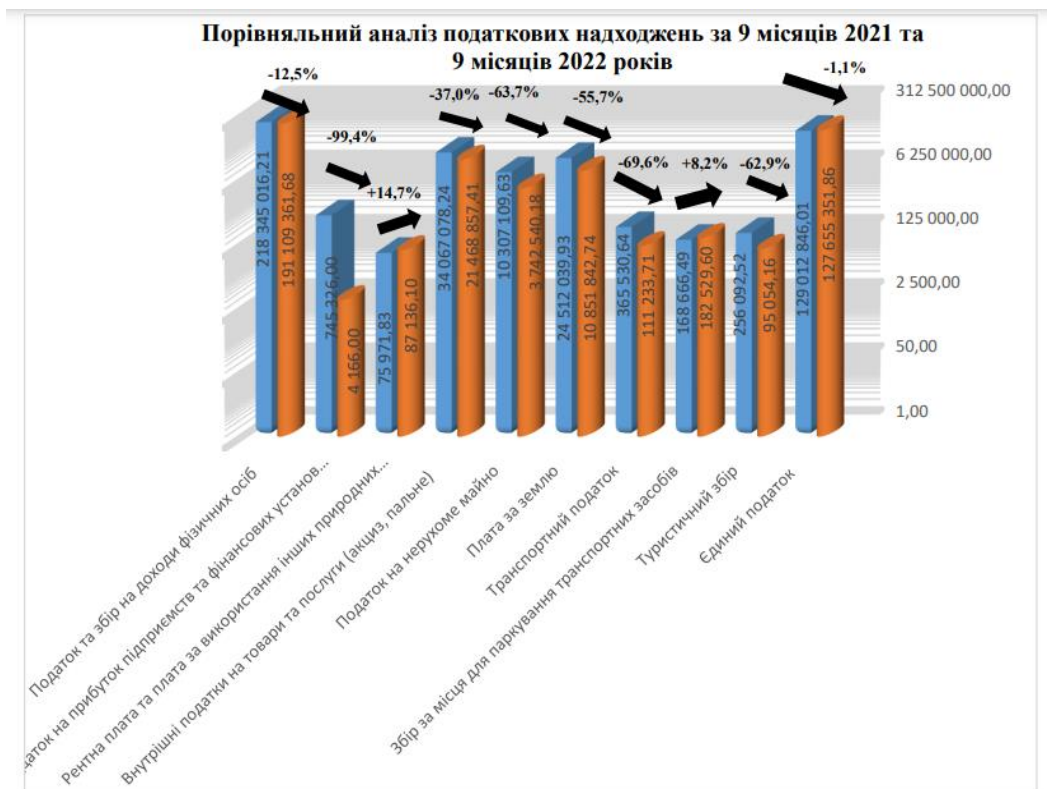

Рис. 2.8. Порівняльний аналіз податкових надходжень за 9 місяців 2021 та 9 місяців 2022 років [12]

«На заробітну плату з нарахуваннями на неї використано 53 197 488,52 грн. За ТПКВКМБ 0180 «Інша діяльність у сфері державного управління» при уточненому плані 1 362 430,0 грн. кошти використані в сумі 1 210 220,7 грн. на наступні цілі:

- на виконання Програма забезпечення заходів, пов'язаних з відзначенням державних та професійних свят, ювілейних дат, заохочень підприємств, установ, організацій, їх трудових колективів, окремих громадян за вагомий внесок в соціально-економічний та культурний розвиток Ірпінської територіальної громади 2021-2025 роки – 995 204,5 грн.;

- на виконання Програма матеріально-технічного забезпечення діяльності управління праці та соціального захисту населення Ірпінської міської ради на 2022-2023 роки – 70 338,54 грн.;

- на судовий збір, касове обслуговування та інше – 144 677,66 грн. По спеціальному фонду по галузі «Державне управління» при уточненому плані на 9 місяців 2022 року 2 905 970,0 грн., витрачено 646,0 грн., що становить 0,02 % планових річних призначень» [12].

Простроченої заборгованості по виплаті заробітної плати працівникам немає.

Отже, у звітному періоді 9 місяців 2021-2022 рр. фінансовим управлінням проведено роботу щодо виконання бюджету по доходах і видатках. Виконані всі показники в тих умовах які є. Фінансовим управлінням проводиться контроль відповідності розпису бюджету Ірпінської міської територіальної громади встановленим бюджетним призначенням.

Систематично здійснюється аналіз проведення видатків за програмно-цільовим методом. За 9 місяців 2022 року було проведено 6 аналізів виконання кошторисів та планів використання коштів бюджетними установами.

Реалізуються заходи щодо контролю за погашенням заборгованості бюджетних установ.

Станом на кожне 1-е число місяця складаються оперативні дані про заборгованість бюджетних установ по соціальних виплатах із місцевих

бюджетів та інформація про стан нарахування заробітної плати працівників бюджетної сфери.

Фінансове управління відповідно в штатному режимі забезпечує захист фінансових інтересів держави та здійснює у межах своєї компетенції контроль за виконанням актів законодавства з фінансово-бюджетних питань.

РОЗДІЛ 3. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

У нашій країні відбувається докорінне реформування механізму господарювання на всіх рівнях економіки, в тому числі й на регіональному, але використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування багато в чому продовжує ґрунтуватись на старих засадах адміністративно-командної системи, що проявляється у відсутності реальних критеріїв, за якими можна оцінити якісне та ефективне витрачання бюджетних ресурсів. Саме ця обставина зумовлює потребу у вивченні міжнародних стандартів стосовно удосконалення використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування, адже на сьогодні зарубіжний досвід може бути корисним, а тому заслуговує на уважне і детальне вивчення.

Застосування світового досвіду в нашій країні може сприяти появі можливостей для удосконалення використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування.

Зважаючи на сучасні умови побудови ефективної моделі економічного розвитку України та здійснення необхідних заходів, спрямованих на вступ до Європейського Союзу, а також враховуючи бажання України інтегруватися в європейське середовище, задеклароване як стратегічний пріоритет її державної політики, особлива увага в дослідженні приділяється вивченню досвіду особливо Європейських країн.

«Досліджуючи досвід зарубіжних країн, можна відзначити, що характерною ознакою фінансової політики високорозвинутих держав є її стабільний, поетапний, прогнозований, виважений характер.

Так, обсяги фінансування видаткових програм змінюються з року в рік лише на незначний відсоток, і тенденція до зміни розмірів видатків є чіткою та прогнозованою. В Україні ж потреба швидкої трансформації привела до

обрання іншого шляху - радикального реформування, що виявилось у динамічних, навіть хаотичних щорічних зрушеннях структури бюджетів» [42].

Практика країн світу, особливо Польщі, Франції, США, Канади, Японії, показує ефективність фінансової політики сталого розвитку і територіального управління в умовах високорозвинутих ринкових відносин. Територіальне управління має свою специфіку у різних країнах. Для федеративних держав - самостійність великих адміністративно-територіальних одиниць, які здатні ефективно проводити власну соціальну, економічну і екологічну політики. Місцеві органи беруть активну участь у провадженні політики, якої дотримуються і центральні органи управління. Саме зазначений досвід, на думку фахівців, потрібно використати і в Україні.

«У більшості зарубіжних країн склалася триланкова система управління територіальним соціально-еколого-економічним розвитком. Поряд із центральними органами, управлінською діяльністю займаються великі регіональні та локальні територіальні структури. Регіональну політику Польщі, Франції, Канади, США здійснюють спеціалізовані державні директивні або дорадчі органи. Наявність великої різноманітності інституційних структур свідчить про те, що в багатьох країнах питанням територіального управління, формування і реалізації регіональної політики та її фінансового забезпечення приділяється велика увага, чого поки не вистачає в Україні» [13].

«Важливі питання удосконалення використання бюджетних коштів пов'язані із розмежуванням їх між державним та місцевими рівнями управління. Порівняти пропорції розмежування функцій між рівнями фінансової системи у різних країнах дає змогу показник централізації, який характеризує частку видатків центрального уряду в повному обсязі витрат бюджетної системи. Розвинуті держави мають різні моделі централізації фінансової системи. В унітарних державах загалом спостерігається дещо вищий рівень централізації, а у федеративних, де фінансова система є трирівневою, дещо менший.

Так, у США цей показник становить 57%, у Франції - 71%, у Канаді - 40%. В Україні показник централізації коливається на рівні 65-70%» [16].

Варто зауважити, що в економічній літературі немає єдиної точки зору на оптимальний показник рівня централізації, але переважна більшість вчених вважає, що зміцнення акцентів у пропорціях розподілу ресурсів бюджетної системи на користь місцевих бюджетів свідчить про наявність широких можливостей в органів місцевої влади ефективно вирішувати ті завдання, які на них покладаються [40].

Цікавим є те, що навіть у зарубіжних країнах важливий вплив на використання коштів органами місцевої влади здійснюють політичні чинники. Негативним прикладом впливу політики на фінанси є політичні кризи, які нерідко супроводжуються зміною уряду. Проте у державах з розвинутою та стабільною економікою наслідки таких потрясінь для місцевих фінансів не є кардинальними. Завдяки стратегічному плануванню вдається забезпечити стабільність фінансової політики незалежно від того, яка політична сила перебуває при владі, а механізми громадського контролю та прозорість бюджетної процедури забезпечують ефективність використання фінансових ресурсів на місцевому рівні [39].

Отже, видатки місцевих бюджетів залежать від бюджетної політики, що проводиться в державі, системи територіального управління, особливостей бюджетного устрою, ступеня децентралізації в управлінні соціальною сферою. Все це є чинником, що впливає на обсяг фінансових ресурсів, які надходять до місцевих бюджетів, на їх питому вагу в загальнодержавних бюджетних видатках.

Взагалі, видаткові статті місцевих бюджетів в тій чи іншій країні подібні. За рахунок коштів місцевих бюджетів фінансуються видатки на утримання органів місцевого самоврядування, місцевої поліції, поліпшення соціальної інфраструктури, програм місцевого значення, причому частина залишається безпосередньо на підприємствах і використовується на розвиток виробництва, впровадження науково-технічних програм і розробок (див. Додаток А).

«Цього, на думку багатьох фахівців, поки не вистачає в Україні, адже бюджети розвинутих демократичних країн мають чітко виражений соціальний та «виробничий» характер, а бюджетні кошти в Україні, навпаки, більшою мірою спрямовуються на утримання та забезпечення діяльності бюджетних установ (витрати на товари і послуги становлять від 50% усіх видатків бюджету)» [16].

У спеціальному законодавстві деяких країн зустрічається поділ видатків на поточні і майнові [21], тобто кошти місцевих бюджетів можуть використовуватись як на поточні, так і на інвестиційні потреби. Тому у всіх країнах складається бюджет поточних витрат і бюджет розвитку. Як правило, бюджет поточних витрат направляється на покриття поточних витрат, а бюджет розвитку – на капітальні видатки, виконання інвестиційних програм тощо.

Розглянутий досвід свідчить, що у разі зосередження в місцевому бюджеті основних капіталів та інвестиційних ресурсів потрібно здійснити комплекс заходів, спрямованих на збільшення використання бюджетних інноваційних та інвестиційних ресурсів шляхом їх концентрації, пріоритетного спрямування на реалізацію проєктів для перспективних галузей економіки регіону і держави в цілому.

Для успішної реалізації інноваційної діяльності слід використовувати спеціальні території пріоритетного та/або особливого розвитку, де створюється спеціальний режим інвестиційно-інноваційної діяльності; науково-технічні зони, де діє офіційний режим, орієнтований на розвиток потенціалу регіону шляхом стимулювання фундаментальних досліджень із подальшим упровадженням розробок у виробництво.

Для України показовим є приклад Угорщини, однієї з «нових» країн Євросоюзу, де намагаються розвивати інноваційні виробництва в депресивних регіонах. Для ефективного спрямування інвестиційних коштів великого значення набуває справедливий, прозорий та ефективний розподіл пріоритетів інноваційного розвитку.

Крім того, запозичуючи досвід зарубіжних країн, необхідно пам'ятати про те, що крім фінансових ресурсів, основним стратегічним ресурсом для здійснення інвестиційної діяльності економіки є люди з їх інтелектуальним, підприємницьким, виробничим потенціалом.

На жаль, рівень інноваційної активності більшості категорій населення в усіх регіонах України є невисоким. Причинами низької інноваційної активності працюючих у всіх регіонах України є недосконала система менеджменту вітчизняних підприємств, відсутність ефективного механізму стимулювання та мотивації працівників до творчої ініціативи й інноваційної діяльності.

Це дає підстави стверджувати, що на державному та місцевому рівнях необхідні всебічна підтримка нарощування інтелектуального капіталу у виробництві та сфері управління, збільшення прошарку кваліфікованих кадрів у науці, заохочення до участі в науковій та науково-технологічній діяльності молоді, яка зможе забезпечити радикальні зміни розвитку продуктивних сил та активно сприяти впровадженню інноваційної моделі розвитку в усіх регіонах України [2].

«Аналізуючи формування фінансової політики сталого розвитку місцевих бюджетів розвинутих держав світу, фахівці роблять висновок про посилення їх соціальної спрямованості. Саме на задоволення соціальних потреб людини була спрямована фінансова політика таких держав, як США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Швеція. Найвищий рівень забезпечення соціальних потреб населення за рахунок бюджетного фінансування характерний для скандинавських країн, зокрема Швеції» [13].

«У видатках місцевих бюджетів значну частину складають асигнування на соціально-культурні об'єкти. Це, насамперед, витрати на початкові і середні школи. У Німеччині ці витрати становлять 25% видатків місцевих бюджетів, у Японії і Франції - більше 33%, а у бюджетах Великобританії і США - понад 40%. У ряді країн (Німеччині, США) за рахунок територіальних бюджетів покриваються витрати на вищі навчальні заклади. За рахунок місцевих

бюджетів фінансується й охорона здоров'я. У Норвегії, Швеції, Фінляндії ці витрати становлять більше 50% бюджетних видатків.

Найважливішою статтею видатків місцевих бюджетів є асигнування на житлово-комунальне господарство (житло, водоканалізаційні, транспортні підприємства, міський благоустрій, дорожнє господарство)» [1].

Важливим є досвід європейських країн щодо досконалого бюджетного процесу і високої фінансової дисципліни при існуванні комплексу проблем в процесі децентралізації, які необхідно завчасно врахувати та усунути [32].

Успішна імплементація децентралізаційних процесів для створення ефективної моделі управління в системі децентралізованої влади, повинна базуватися на адекватних соціальних стандартах, незалежності, ефективності, доступності і прозорості судової системи. Кількість одиниць місцевого самоврядування у країнах Європи показано на рис.3.1. додатку Т.

Найбільша кількість одиниць місцевого самоврядування серед аналізованих країн є у Франції, середні показники у Німеччина, Італії, Іспанії, а найменше у Греції. Зокрема, в таких країнах як Данія, Литва та Швеція кількість органів місцевого самоврядування зменшилася на 80%, у Великобританії – на 77%.

Окремим етапом реформи децентралізації, окрім формування спроможних адміністративно-територіальних утворень, є ефективний розподіл завдань і компетенцій публічної влади та закріплення за органами місцевого самоврядування відповідних повноважень. При цьому, повноваження органів місцевого самоврядування надаються на основі принципу субсидіарності, з максимальним наближенням надання суспільних послуг до населення, а сам орган, який приймає рішення про її надання, - до проблеми, яку він покликаний вирішити.

Загалом, більшість країн здійснює розподіл повноважень на різних рівнях на основі принципу загальної компетенції. Зважаючи на особливості побудови бюджетної системи країн, науковці виділяють три моделі розподілу доходів бюджетів різних рівнів, а саме [28]:

- розподіл податкових надходжень та інших доходів між різними рівнями бюджетної системи країни – модель, частково характерна для США;
- розщеплення доходів від оподаткування через закріплення за бюджетами різних рівнів конкретно визначених часток податкових надходжень в межах єдиної податкової ставки – модель, частково характерна для Німеччини;
- встановлення на рівні адміністративно-територіальних утворень надбавок до загальнодержавних податків – модель, характерна для Швеції.

Структура доходів місцевих бюджетів в країнах Європи у 2020 році, зображено на рис.3.2. додатку Т.

«На рис. 3.2. додатку Т простежується найбільший відсоток податкових надходжень у Швеції -71% та Австрії – 60%, а найнижчий у Великобританії – 14%, якщо характеризувати неподаткові надходження то найвищий відсоток – Фінляндія (31%), а найнижчі показники у Швеції (11%) та Данії (9%). У Франції за рахунок місцевих податків та зборів дохідна частина місцевих бюджетів поповнюється на 65%, у Німеччині – на 47%, у Великобританії – на 36%. При цьому, в європейських країнах розгалужена система місцевих податків та зборів: у Бельгії їх простежуються більше 100, в Італії – 70, а у Франції – 50» [43].

Досвід Європейських країн, щодо децентралізації, дає можливість зазначити, що це багатоаспектний процес, який має низку проявів та полягає у передачі частини функцій, повноважень та фінансів від центральної влади на місцевий рівень. Тенденція до широкого впровадження децентралізації спостерігається в адміністративній, політичній, бюджетно-фінансовій, соціальній сферах, сприяє розвитку людського потенціалу, відповідальності влади, покращанню якості надання державних і громадських послуг, вирішенню економічних, правових та політичних проблем.

Також необхідно звернути увагу на такий критерій, як сфера фінансування і, спираючись на досвід інших країн, враховуючи особливості нашої країни, продовжити реформування місцевого фінансування для досягнення стабільності та самодостатності локальних органів влади.

На основі проведеного аналізу зроблено висновки що, Україна залишається державою, в якій зберігаються екстенсивні методи розвитку економіки, що призводить до нераціонального і неефективного використання коштів місцевих бюджетів. Це спричиняє проблеми диспропорцій загальнодержавних і місцевих інтересів, невідповідності між розміщенням природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалів, науково-технічної і технологічної відсталості тощо.

З метою удосконалення використання коштів місцевих бюджетів в Україні особливу увагу слід приділити розгляду Європейського законодавства. Запровадження європейських стандартів у галузі місцевих фінансів передбачає приведення у відповідність з рекомендаціями Ради Європи національного законодавства. Зокрема це стосується Рекомендації «Про фінансове й бюджетне управління на місцевому й регіональному рівнях», якою передбачається введення та оприлюднення показників ефективності фінансового управління в галузі видатків на надання місцевих суспільних послуг, обмеження місцевого боргу, встановлення персональної відповідальності службовців органів місцевого самоврядування за об'єктивність та достовірність показників у фінансовій та бюджетній сфері, запровадження процедури незалежного аудиту в органах місцевого самоврядування тощо.

«На відміну від України, у зарубіжних країнах визначення ефективності здійснення видатків на забезпечення бюджетних потреб є головною метою роботи уряду, але зауважимо, що система запровадження та застосування показників і критеріїв оцінки є новою і для західних країн. Там її використовують всього декілька років. Проте результати привертають до реалізації програми все більшу кількість країн та регіонів. У муніципальному секторі існує чимало прикладів застосування критеріїв оцінки, які завжди дають відчутний ефект. Цей факт підкреслюють не тільки зарубіжні, а й українські фахівці. В Європейських системах управління існують і займають важливе місце такі системи забезпечення якості, як TQM (Total Quality Management), SQMS (Scottish Quality Management System), ISO (International Standardization) та ін. У багатьох країнах місцеві органи влади використовують елементи

зазначених критеріїв для оцінки як якості своєї роботи, так і витрат на надання різноманітних місцевих послуг, таких як утримання доріг, парків, водопостачання, прибирання вулиць тощо» [39].

Наприклад, уряд Великобританії звітує за показниками підвищення ефективності діяльності місцевих урядів, австралійський департамент фінансів підтримує встановлення вихідних критеріїв оцінки та систематичне оцінювання програм як один із засобів оцінювання результатів діяльності і визначення конкурентної спроможності роботи органів бюджетної сфери. В США Федеральний уряд і більш ніж тридцять штатів мають законодавчо затверджені виконавчі критерії для своїх департаментів і муніципалітетів. У Канаді федеральний уряд та всі провінції свою діяльність будують на затвердженій системі оцінки результативності, що вміщує 35 оціночних критеріїв у дев'яти сферах діяльності муніципалітету з надання послуг [1].

Варто зауважити, що необхідною складовою успішного запровадження систем оцінки ефективності використання має бути залучення громадськості до формування критеріїв оцінки напрямів виділення коштів з місцевих бюджетів як невід'ємного аспекту прозорості та публічності бюджетного процесу на місцевому рівні [10].

Стурбованість органів місцевого самоврядування питаннями підвищення продуктивності й ефективності їх діяльності протягом багатьох років пояснюється, насамперед, необхідністю вирішення складних завдань за умов обмеженості фінансових ресурсів. Органам місцевого самоврядування доводиться працювати в умовах, що швидко змінюються, а це потребує нових підходів і рішень. Для забезпечення оптимального розподілу ресурсів деякі органи місцевого самоврядування застосовують такі методи, як фінансове планування на основі пріоритетів [34].

«Сучасна фінансова стратегія сталого розвитку регіонів європейських країн базується на виконанні пріоритетних завдань. Для оцінки успіхів виконання цих завдань країни - члени ЄС використовують 15 провідних індикаторів (Head indicators: HI - H15), серед яких пріоритетними є показники

економічного зростання, зайнятості та соціального прогресу. Крім того, з метою ефективного використання бюджетних коштів у розвинених країнах світу спостерігається тенденція до розширення меж контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування з боку центрального уряду. У зв'язку з тим, що видатки на місцевому рівні складають значну частку всіх державних видатків, національний уряд змушений посилювати контроль за використанням коштів на місцях, щоб утримувати загальні державні видатки у визначених межах. Така практика заслуговує на поширення, бо від належного контролю за рухом місцевих фінансових ресурсів залежить і фінансовий стан відповідної території» [34].

Зазначені наукові проблеми недостатнього обсягу ресурсів для якісного виконання багатьох соціально-економічних програм існують на сьогодні і в Україні. Тому, з огляду на досвід розвинених країн, постає необхідність збалансувати бюджетні ресурси з функціями і компетенцією органів місцевого самоврядування. Основними завданнями для вирішення цієї проблеми є формування базових показників, необхідних для оцінки ефективності здійснення органами місцевої влади повноважень, створення програм місцевого розвитку на основі розставлення пріоритетів, чіткого визначення моделей моніторингу ефективності виконання цих програм.

«Запровадження зазначених міжнародних стандартів та запозичення світового досвіду в бюджетній політиці України дозволить в умовах обмеженості фінансових ресурсів ефективно спрямовувати кошти місцевих бюджетів, що забезпечить успішний економічний, екологічний і соціальний розвиток країни та її регіонів. Якість такого розподілу визнається задовільною, а дії органів місцевого самоврядування – ефективними. Тільки за таких умов місцеві фінансові ресурси будуть як гнучко формуватися, так і ефективно використовуватися» [9].

Ознайомлення із зарубіжним досвідом дає підстави для здійснення наступних висновків. Україна активно долучилася до світового процесу і на

сучасному етапі в державі триває процес обміну досвідом, навчання та розвитку в умовах воєнного часу.

Цікавим є міжнародний досвід використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування, який, на думку багатьох учених і практиків України, необхідно запозичити і нашій державі. Проблеми економічного розвитку регіонів в Україні не мають аналогів у світовому процесі через відмінний від інших суспільно-політичний та соціально-економічний фон, тому шляхи їх вирішення не можуть бути запозиченими у чистому вигляді. Разом з тим, доцільно враховувати світовий досвід і наближувати його до наших реалій.

Отже, проаналізувавши фінансові системи найрозвиненіших країн світу та особливості використання бюджетних коштів у цих країнах, спробуємо виділити напрями, які можуть бути адаптовані до реалій національного економічного розвитку, та розробити пропозиції для удосконалення використання бюджетних коштів місцевими органами влади в Україні:

1. Оптимізувати кількість та структуру бюджетних установ, скоротити видатки на їх утримання, і насамперед видатки на державне управління, які на сьогодні складають близько 50% усіх видатків бюджету (у розвинених країнах цей показник не перевищує 30% усіх видатків бюджету).

2. Особливою ознакою бюджету розвинених країн є значна частка інвестиційної складової. Для успішної реалізації інвестиційно-інноваційної діяльності варто використовувати спеціальні території пріоритетного розвитку та розвивати інноваційні виробництва в депресивних регіонах.

3. На відміну від України, у зарубіжних країнах визначення ефективності здійснення видатків на забезпечення бюджетних потреб є головною метою роботи уряду. Основними завданнями для вирішення проблеми ефективного використання коштів місцевих бюджетів є розробка системи критеріїв оцінки і результативності використання коштів.

4. Для зарубіжних країн характерним є жорсткий контроль за здійсненням бюджетних витрат з метою їх раціональності та відповідності бюджетним

призначенням. Отже, в Україні має бути розроблена система посиленого та жорсткого контролю з тим, щоб головний акцент робився не тільки на цільовому, а й на ефективному використанні бюджетних коштів на місцях, особлива роль якому відведена в розвинених країнах під час виконання бюджету.

5. Важливий вплив на використання бюджетних коштів здійснюють політичні чинники. Для нашої країни актуальною є проблема негативного впливу політики на фінанси і бюджетну систему країни.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновки:

1. Чинна в Україні система місцевого самоврядування сьогодні не відповідає очікуванням і потребам суспільства. Функціонування місцевого самоврядування в більшості територіальних громад не забезпечує створення і підтримки сприятливого життєвого середовища, потрібного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання мешканцям територіальних громад якісних і доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади.

Старт фінансової децентралізації в Україні засвідчив необхідність структурної перебудови системи місцевих фінансів, яка формувалася десятиліттями за умов централізованого управління фінансовими ресурсами. Зосередившись на зміцненні досягнень у сфері управління місцевими фінансами, а також на розширенні масштабів місцевого економічного розвитку пропонується п'ятирічний план заходів щодо адаптації системи місцевих фінансів України у контексті фінансової децентралізації, який ґрунтується на ключових напрямках розвитку системи: інституційне зміцнення системи місцевих фінансів; місцевий економічний розвиток; механізми участі населення та підзвітності бюджетного процесу; нарощування ресурсного потенціалу території.

2. Протягом 2022 р. місцеві бюджети в цілому залишались фінансово стійкими та спроможними забезпечувати невідкладні потреби територіальних громад та їх мешканців, а також частково ліквідовувати наслідки, що спричинені війною. Проте ризики для фінансової стійкості місцевих бюджетів залишаються дуже високими, що обумовлено продовженням бойових дій на території України, окупацією значної кількості територій країни, руйнацією

об'єктів критичної та цивільної інфраструктури у всіх без виключення регіонах, стрімким економічним спадом в реальному секторі економіки тощо.

3. Здійснене дослідження свідчить про критичний стан фінансового забезпечення органів місцевої влади, що негативно позначається на виконанні закріплених завдань та повноважень місцевого самоврядування. Це простежується у проблемах формування місцевих фінансів.

Тому для покращення ситуації варто вжити наступні заходи:

- вдосконалити механізмів розподілу трансфертів;
- чітко виокремити повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування;
- розширити доступ органів місцевого самоврядування на ринок внутрішніх та зовнішніх запозичень, чітко визначити терміни, гарантії та умови повернення запозичень;
- вдосконалити законодавчо-нормативну базу з питань регулювання і здійснення оподаткування на рівні місцевих бюджетів;
- проводити кількісну та якісну оцінку виконання місцевого бюджету на всіх стадіях його реалізації;
- зміцнити й розвивати самостійність місцевих бюджетів шляхом удосконалення оподаткування і впровадження ефективних методів управління бюджетними ресурсами.

4. Управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу має значні особливості. Від військової агресії росії регіони України зазнали різного ступеня впливу, що мало свої наслідки для місцевих бюджетів – чим далі область знаходилася від зони бойових дій, тим вищими були показники виконання бюджету.

Все ще високими залишаються ризики для фінансової стійкості бюджетів, тому, незважаючи на дії влади в контексті нормативно-правового та фінансового врегулювання питання забезпечення місцевих бюджетів необхідними коштами, місцевим органам потрібно проводити дії, спрямовані на оптимізацію використання місцевих фінансів, також стимулювання та

релокацію бізнесу, створення нових робочих місць, залучення інвесторів, інвентаризацію належних регіону ресурсів, пошук нових шляхів їх раціонального використання тощо.

На сьогодні перед місцевою владою є непросте завдання: підтримати не лише економіку країни, а й соціально незахищені верстви населення, внутрішньо переміщених осіб, створити необхідні умови для української промисловості, витісненої із зон активних бойових дій.

5. У звітному періоді 9 місяців 2021-2022 рр. фінансовим управлінням проведена робота щодо виконання бюджету по доходах і видатках. Виконані всі завдання в тих умовах які є. Фінансовим управлінням проводиться контроль відповідності розпису бюджету Ірпінської міської територіальної громади встановленим бюджетним призначенням.

Постійно здійснюється аналіз проведення видатків за програмно-цільовим методом. За 9 місяців 2022 року було проведено 6 аналізів виконання кошторисів та планів використання коштів бюджетними установами.

Проводиться робота щодо контролю за погашенням заборгованості бюджетних установ.

Станом на 1-е число кожного місяця складаються оперативні дані про заборгованість бюджетних установ щодо соціальних виплат із місцевих бюджетів та інформація про стан нарахування заробітної плати працівників бюджетної сфери.

Фінансове управління відповідно до покладених на нього завдань забезпечує захист фінансових інтересів держави та здійснює у межах своєї компетенції контроль за виконанням актів законодавства з фінансово-бюджетних питань.

6. Проаналізувавши фінансові системи найрозвиненіших країн світу та особливості використання бюджетних коштів у цих країнах, спробуємо виділити напрями, які можуть бути адаптовані до реалій національного економічного розвитку, та розробити пропозиції для удосконалення використання бюджетних коштів місцевими органами влади в Україні:

- Оптимізувати кількість та структуру бюджетних установ, скоротити видатки на їх утримання, і насамперед видатки на державне управління, які на сьогодні складають близько 50% усіх видатків бюджету (у розвинених країнах цей показник не перевищує 30% усіх видатків бюджету).

- Особливою ознакою бюджету розвинених країн є значна частка інвестиційної складової. Для успішної реалізації інвестиційно-інноваційної діяльності варто використовувати спеціальні території пріоритетного розвитку та розвивати інноваційні виробництва в депресивних регіонах.

- На відміну від України, у зарубіжних країнах визначення ефективності здійснення видатків на забезпечення бюджетних потреб є головною метою роботи уряду. Основними завданнями для вирішення проблеми ефективного використання коштів місцевих бюджетів є розробка системи критеріїв оцінки і результативності використання коштів.

- Для зарубіжних країн характерним є жорсткий контроль за здійсненням бюджетних витрат з метою їх раціональності та відповідності бюджетним призначенням.

Отже, в Україні має бути розроблена система посиленого та жорсткого контролю з тим, щоб головний акцент робився не тільки на цільовому, а й на ефективному використанні бюджетних коштів на місцях, особлива роль якому відведена в розвинених країнах під час виконання бюджету.

- Важливий вплив на використання бюджетних коштів здійснюють політичні чинники. Для нашої країни актуальною є проблема негативного впливу політики на фінанси і бюджетну систему країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бабінова О.О.* Критерії оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування: світовий досвід та Україна / О.О. Бабінова // Стратегічні пріоритети : зб. наук. праць. – Київ, 2007. - №2(3).– С. 73-78.
2. *Блискавка Т.* Зарубіжний досвід фіскального регулювання інноваційного процесу в економічно розвинених країнах / Т. Блискавка // Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. праць. - Київ, 2011. - №1 (66). – С. 155-165.
3. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення : 20.06.2022).
4. Виконання місцевих бюджетів 2019. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget. Міністерство фінансів України. URL : <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2019&budgetType=LOCAL> (дата звернення : 20.10.2022).
5. Виконання місцевих бюджетів 2020. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget. Міністерство фінансів України. URL : <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2020&budgetType=LOCAL> (дата звернення : 20.10.2022).
6. Виконання місцевих бюджетів 2021. Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget. Міністерство фінансів України. URL : <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2021&budgetType=LOCAL> (дата звернення : 10.11.2022)]
7. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінет Міністрів України № 252 від 11.03.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-formuvannya-tavikonannya-miscevih-byudzhativ-u-period-voyennogo-stanu-252> (дата звернення: 18.10.2022).

8. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Т.5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія : О.Ю. Амосов (співголова), О.С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О.Ю. Амосова, О.С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. 408 с.
9. Журавель В.В. Зарубіжний досвід фінансового регулювання розвитку регіону [Текст] / В.В. Журавель // Вісник Харківського національного університету ім. В.М. Каразіна. – 2008. – № 802.
10. Зайчикова В.В. Принципи забезпечення ефективності та прозорості в органах місцевого самоврядування / В.В. Зайчикова // Наукові праці НДФІ : зб. наук. праць. - Київ, 2008. - № 4 (45). – С. 10-22.
11. Західна О.Р., Беднарчук В.В., Млінцова А.О. Особливості місцевих бюджетів в умовах децентралізації бюджетної системи України. Економіка, фінанси, право. №12. 2020. URL : <http://efp.in.ua/uk/journal-article/543> (дата звернення : 21.06.2022)
12. Ірпінська міська рада. Назва з екрану: <https://www.imr.gov.ua/rishennya-vikonavchogo-komitetu/32032-pro-zvit-pro-vikonannya-byudzhetu-irpinski-miskoji-teritorialnoji-gromadi-za-9-misyatsiv-2022-roku-70-2>
13. Карлін М.І. Фінансова система України / М. І. Карлін. – К. : Знання, 2007. – 324 с.
14. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Русін В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади. Київ: ТОВ ПІДПРИЄМСТВО ВІ ЕН ЕЙ. 2015. 396 с. URL : <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/2finlweb.pdf> (дата звернення : 21.06.2022).
15. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. Законодавство України. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.12.2022).

16. *Крайник, О., & Федорчак, О. . ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 2(43), 118–125.*
<https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3558>
17. *Латинін М. Фінансово-економічне забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування в Україні / М. Латинін // Публічне управління: теорія і практика : зб. наук. праць. – Харків, 2010. - № 1. - С. 29-35.*
18. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL : <https://mof.gov.ua/uk> (дата звернення : 20.06.2022).
19. Місцеві бюджети – що з виконанням за перші три місяці повномасштабної війни? Вокс Україна. 11.08.2022. URL: <https://voxukraine.org/mistsevi-byudzhety-shho-z-vykonannyam-za-pershi-try-misyatsipovnomasshtabnoyi-vijny/> (дата звернення: 21.10.2022).
20. *Мороз О.Ю. Територіальна громада: сутність становлення та сучасні українські реалії. Демократичне врядування: електрон. наук. фах. видання. 2008. Вип. 2. С. 20–27.*
21. *Музика-Стефанчук О. Декілька нарисів про місцеві бюджети в зарубіжних країнах // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. праць. – К., 2010. - № 1.*
22. Навіщо децентралізація? Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 13.11.2022).
23. Наказ Міністерства фінансів України від 06.01.2022 №1. URL : <https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%201.pdf> (дата звернення : 20.06.2022).
24. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. Децентралізація. 08.08.2022. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/14654> (дата звернення: 14.11.22).
25. *Остропольський О.Р. Механізм формування фінансових ресурсів місцевих органів управління в Україні. Автореферат на здобуття другого*

- (магістерського) рівня вищої освіти. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. м. Івано-Франківськ. 2022 р.
26. Очікується новий План дій ради Європи для України з вектором розвитку місцевого самоврядування. Децентралізація. 28.11.2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15806> (дата звернення: 13.11.2022).
27. Парфьонова Г. Інформаційна взаємодія органів місцевого самоврядування м. Херсона та громади. Сучасний стан та перспективи. Аналітичне дослідження. URL: http://www.hgi.org.ua/inf_vz_vig.htm#r3 (дата звернення: 22.02.2021).
28. Пігуль Н. Г. Боярко І. М., Люта О. В. Європейський досвід формування доходів місцевих бюджетів. Вісник ХНУ. Економічні науки. 2020 №5 (192) т. 2. С. 138-142.
29. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні (Розд. VII). Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/810/98> (дата звернення: 25.02.2021).
30. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p> (дата звернення: 13.11.2022).
31. Проєкт Державного бюджету на 2023 рік для місцевого самоврядування. Місцеві фінанси. 21.09.2022. URL: <https://auc.org.ua/novyna/proyekt-derzhavnogo-byudzhetu-na-2023-rik-dlya-miscevogo-samovryaduvannya> (дата звернення: 22.10.2022)
32. Разуваєва Д. В. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів. Управління розвитком. 2014. №10(173)., С. 69-71.
33. Ресурсне забезпечення ОТГ та її маркетинг. Навч. посібн. / [Г.А. Борщ, В.М. Вакуленко, Н.М. Гринчук, Ю.Ф., Дехтяренко, О.С. Ігнатенко, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук, В.В. Юзифович]. Київ. 2017. 107 с.
34. Руденко В.В. Зарубіжний досвід фінансування місцевого самоврядування / Руденко В.В. // Науковий вісник Чернівецького університету – 2008. - №

478. - Режим доступу:

<http://lawreview.chnu.edu.ua/article.php?lang=ua&visnuk=38&article=867>

35. Сембер С.В., Чубарь О.Г., Машико К.С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади. Регіональна економіка. 2015. № 3. С. 81–90.
36. Смолінська С. Д., Скидан У. І. Стан фінансового забезпечення місцевих бюджетів. Modern Economics. 2022. № 33(2022). С. 110-116. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V33\(2022\)-14](https://doi.org/10.31521/modecon.V33(2022)-14).
37. Структура доходів та видатків місцевих бюджетів. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=9&year=2021/2022&budgetType=LOCAL> (дата звернення: 14.11.2022).
38. Тлумачний словник української мови. / Укладачі Ковальова Т.В., Коврига Л.П. / Харків : Синтекс, 2002. 672 с.
39. Трещов М. М. Удосконалення оперативного управління місцевими бюджетами в умовах децентралізації влади в Україні / М. М. Трещов // Публічне управління та митне адміністрування. - 2021. - № 1(28). – С. 83 – 87
40. Управління державним бюджетом України : підручник / колектив авторів; за заг. редакцією М. О. Азарова. - К.: Зовнішня торгівля, 2010. - 816 с.
41. Уряд спростив механізм здійснення операцій з управління бюджетними коштами. Децентралізація. 20.06.2022. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15100> (дата звернення: 20.10.2022).
42. Фінанси : підручник / С.І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко та ін.; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. - К.: Знання, 2008. - 611 с.
43. Sodoma R., Dubynetska P., Kupchak M., Lesyk L., Podzizei O., Zhuk M. Financial decentralization of territorial communities in the context of the implementation of international experience. Financial and credit activity: problems of theory and practice. Vol 6, No 41 (2021), p.100-111.

44. *Tulai O., Petrushenko Y., Glova J., Sydor I., Ponomarenko O.* The impact of decentralization on the financial support of regional development. *Investment Management and Financial Innovations*. 2019. Vol. 16, Issue 4.

ДОДАТКИ